

2. Абдирауф Фитрат. Оила ёки оила бошқариш тартиблари. Иккинчи нашр, -Т.:“Маънавият”, 2000. – б.35
3. Hegel G.W.F. The Philosophy of Right / Translated by S.W.Dyde. Ontario, 2001. -P. 139.
4. Hegel G.W.F. The Philosophy of Right / Translated by S.W.Dyde. Ontario, 2001. -P. 140.
5. Абдирауф Фитрат. Оила ёки оила бошқариш тартиблари. Иккинчи нашр, -Т.:“Маънавият”, 2000. – б.14.
6. Hegel G.W.F. The Philosophy of Right / Translated by S.W.Dyde. Ontario, 2001. -P. 145.
7. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф, Тафсири Ҳилол. Жуз 1. - Т.:”Ҳилол нашр”, 2019. – б.
8. Hegel G.W.F. The Philosophy of Right / Translated by S.W.Dyde. Ontario, 2001. -P. 147.

<https://doi.org/10.34920/uzxdmk/2022/013>

ИЖТИМОЙ ТАРАҚҚИЁТНИНГ ЭТНОМАДАНИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Баратов Рашид Ўсарович

Фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат транспорт университети

Инсоният пайдо бўлибдики яшаш учун курашиш жараёнида улкан ўзгаришларни бошидан кечириб келмоқда. Энг асосийси, ер куррасининг турли иқтисодий, ижтимоий, географик шароитлари

инсонларнинг ташқи ва ички маданиятига ўз таъсирини ўтказиши табиий жараёндир. Дунёда минглаб миллат ва элатлар ўзларига хос миллий хусусият ва маданиятига эга. Миллий маданиятлар ҳар бир миллат ёки элат яшаб турган ҳудуднинг табиий жойлашуви, географияси ва иқлими турмуш кечиришида мавжуд машғулотлари доирасидаги қийинчиликларни бартараф этиш чораларини излаш жараёнида вужудга келади ва кейинчалик миллий урф-одат ва анъанага айланиб боради. Мазкур этник хусусият бора-бора миллат характериға ҳам ўз таъсирини ўтказиб боради. Бизнинг миллий анъаналаримиз ва бетакрор урф-одатларимиз узок йиллардан бери сайқалланиб ўзининг юксак поғонасига кўтарилиб бормоқдаки, бу жараёнлар давлатимиз сиёсатининг ажралмас бир қисмига айланиб бугунги кундаги ислохотлар орақали намоён бўлаётганлигини гувоҳи бўламиз

Ўзбек миллати туркий халқларнинг асосий бўғини сифатида узок тарихий жараёни бошидан кечирган йирик миллатлардан бири саналади. Ўзбекистон географик жиҳатдан ўта қулай маконда жойлашганлиги бор ҳақиқат. Узок тарихий ўтмишдан ўзбек халқиға мерос қолган сахийлик, меҳмондўстлик, ростгўйлик, тантилик, садоқатлилик, поклик, одоблилик фазилатлари миллий хусусиятнинг энг муҳим жиҳати бўлиб саналади[5: 16] Шундан бўлса керак миллий характеримизда вазминлик, сабр-қаноат, бағрикенглик каби фазилатлар авлоддан-авлодга ўтиб келмоқда.

Буюк мутафаккир аллома Абу Райҳон Беруний Ҳазратлари ўзининг “Геодезия” (Ер тузилиши ва шакли ҳақидаги фикрлар) ер

юзини етти иқлимга бўладилар. Етти иқлим дейилганда экватор чизигидан бошлаб, Шимолий қутбгача бўлган ҳудудлар еттита кенгликлар (параллел) ҳудудларга ажратилганлиги назарда тутилган. Тарихда ўтган давлатлар дунёнинг етти иқлими ҳудудларига эгалик қилишни орзу қилишганлиги бежиз эмас. Мамлакатлар қадимда ҳудудий майдони, қўшинининг сони ва сийрати, у ердаги ҳайвонот ва наботот оламининг бойлиги билан таърифланар эди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳам ўзининг “Бобурнома” асарида ҳам Маворауннаҳрни тўртинчи ва бешинчи иқлимда деб айтиб ўтади. Ҳиндистонни эса биринчи, иккинчи ва учинчи иқлимда дея таъкидлайди. Бугунги кун олимлари иқлим сўзи ўрнида минтақа сўзини кўпроқ ишлатиб келади.

Жаҳонда тарқалган барча элат ва халқлар ўзлари яшайдиган ҳудуднинг иқлими ва географик имкониятларидан келиб чиқиб турмуш учун зарур бўлган машғулотлар билан шуғулланадилар. Бир томондан, Марказий Осиё халқлари юксак имкониятлар мавжуд ҳудудда яшаганликлари қадимдан ишлаб чиқариш, илм-фан, санъат, маданият соҳаларида улкан янгиликлар яратганлигига ишора берса, иккинчи томондан ўзбек халқи қадимдан яратувчилик, бунёдкорлик, меҳнатсеварлик, жамоавий ишларда фаол ҳатти-ҳаракатлари билан ажралиб турган. Мамлакатимиз тарихида бунёд этилган жуда кўплаб каналлар, кўприклар, қалъа деворлари, коммуникация иншоотлари ҳашар йўли билан барпо этилгани ҳақида маълумотлар берилади. Марказий Осиё халқлари қадимги мисрликлардан фарқли ўлароқ

деҳқончилик соҳасида катта бурилишлар ясаган. Юртимизда истиқомат қилган ўтроқ аҳоли вакиллари ерга ишлов бериб, турли деҳқончилик маҳсулотлари етиштириб тирикчилик қилган бўлса, Дашти Қипчоқдан кўчиб келган қўнғирот, лоқай, қарлук, турк каби йирик уруғлар чорвачиликнинг барча турлари билан шуғулланиб келган.

Мазкур ишлаб чиқариш соҳалари орқали юртимизда улкан маданиятлар яратилиб, ушбу маданият аста-секин савдо йўллари орқали бутун дунёга (ёйилганлигига) экспорт қилинганлигига тарихий манбаларда гувоҳ бўламиз.

Замонамизнинг буюк адибларидан бири Абдуқаҳҳор Иброхимовнинг “Бизким, ўзбеклар” китобида АҚШнинг Чикаго шаҳрида 200 минг нусхада чоп этилган “The World Encyclopedia dictionary Book” (“Жаҳон қомусий луғати”) номли икки жилдли китобда ўзбек миллатига “Ўзбек – жаҳон халқлари орасида қадимий халқлардан бўлиб, туркий халқлар ўртасида биринчи бўлиб ўтроқлашган, маданий турмуш кечирувчи, жаҳон цивилизациясига ҳисса қўшган миллат...”[4:27] - дея таъриф берилгани айтиб ўтилганлиги барчамизни қувонтиради албатта.

Биринчи Президентимиз Ислом Каримов 1998 йил 24 октябрда ЮНЕСКО ижроия Кенгашининг 155-сессиясида “Мен умуминсоний қадриятлар ривожини ҳар бир халқ маданияти ва ўзига ҳослигининг ўзаро уйғунлашувида деб биламан, – дейди. – Маданиятларнинг шу тарздаги уйғунлашувигина умуминсоний маданият ва бутун

цивилизациянинг гўзаллиги ва қадр-қимматини яратади. Зеро, умумий цивилизация турли халқларнинг маданиятларидан шаклланади”[3] - деб таъкидлаб ўтади. Бу билан ўзбек халқи тарихий даврларда дунё цивилизациясига улкан ҳисса қўшган халқлардан бири эканлигига ишора қилган.

Шуни мамнуният билан қайд этиш лозимки, эзгу фазилат ва интилишлар халқимизнинг қон-қони ва суюк-суюгига сингиб кетган. Унинг табиатига хос бўлган юксак маънавий неча асрларки бизни не-не бало-қазолардан, тўфон ва бўронлардан соғ-омон асраб келмоқда. Ҳар қандай босқин ва истилоларга қарамасдан, ҳар қандай оғир ва мураккаб шароитларда ҳам ота-боболаримиз ўзлигини йўқотмасдан, маънавий ҳаёт мезонлари, одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилиб, комиллик сари интилиб яшагани бугун ҳам барчамизга ибрат бўлиб, куч-қувват бағишламоқда.

Маълумки, ҳар қайси халқ ёки миллатнинг тафаккури, турмуш тарзи, маънавий қарашлари ўз-ўзидан, бўш жойда шаклланиб қолмайди. Уларнинг вужудга келиши ва ривожланишида аниқ тарихий, табиий ва ижтимоий омиллар асос бўлишини ҳаммамиз яхши биламиз.

Масалан, Шарқ оламида, жумладан, ўзимизнинг Ўзбекистон шароитида жамоа бўлиб яшаш туйғуси ғоят муҳим аҳамият касб этади ва одамларни бир-бирига яқинлаштиришга, бир-бирини қўллаб - қувватлаб ҳаёт кечирришга замин яратади. Шу маънода, халқимизнинг турмуш ва тафаккур тарзига назар ташлайдиган бўлсак, бошқаларга ҳеч

ўхшамайдиган, минг йиллар давомида шаклланган, нафақат ўзаро муомала, балки ҳаётимизнинг узвий бир қисми сифатида намоён бўладиган бир қатор ўзига хос хусусиятларни кўрамиз. Бу эса юртимизда олиб борилаётган ислоҳотларни изчил амалга оширилишида халқимизнинг юқорида қайд этиб ўтган фазилатлари алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Ҳозирги кунда дунёнинг ижтимоий, иқтисодий, маданий, маънавий ва сиёсий манзараси доирасида турлича кескинликлар юзага келаётган бир пайтда юртимиз узра амалга оширилаётган ишлар бутун жаҳон афкор-оммасини ҳайратга солаяпти десак, муболаға бўлмайди.

Афсуски, мамлакатимиз ташқи сиёсатида очиқлик тамойилларига риоя этаётганлиги жараёнида юртимизга суқилиб кираётган ёт анъаналар, урф-одатлар, қолаверса бизга бутунлай бегона бўлган характер ҳам шаклланаётганлигига гувоҳ бўлмоқдамиз. Глобаллашув жараёнида бундай ҳодисалар кузатилиши табиий ҳол. Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби Махатма Ганди глобаллашув жараёнига: “Мен уйимнинг дарвоза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олимайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга, очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса йиқитиб юборишини ҳам истамайман” – деб таъриф бериб ўтади. Бу билан глобаллашув жараёнининг ижобий ва салбий жиҳатларини ўз вақтида англаб, уларга қарши ғоя ва маърифат билан жавоб бериш кераклиги ҳақидаги фикрни илгари суради. Мамлакатимизда аҳолининг 60 фоиздан ошиғини

ёшлар ташкил этишини ҳисобга олсак, ёшлар орасида халқимизнинг қадимий ва юксак маънавий фазилатлари ҳақидаги мумтоз ахлоқий қоидаларни кенгроқ ёритиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ваҳолангки, ўзбек атамаси худди турк сўзининг эквиваленти – маънодоши бўлиб, ўзига ишонувчи, мустақил фикрловчи ва иш юритувчи, ботир, мард, ёвқур, чекинмас сингари фазилатларни англатган. Абдурауф Фитрат ҳам ўзининг “Абулфайзхон” трагедиясида “Ўзбек ўғлонлари ботир бўлурлар” деб айтиб ўтади. Зеро, бугунги кунда ёшларимиз томонидан халқаро майдонларда спорт, илм-фан, маданият ва санъат йўналишларида қўлга киритаётган улкан натижалари, ўйлаймизки, қадимдан буюк ва юксак маданият яратган аждодлар вориси эканлигидан далолат беради.

Бугунги кунда Ҳаракатлар стратегияси доирасида “Ёшлар – келажак бунёдкори”, “Обод қишлоқ”, “Обод маҳалла”, “Ақлли шаҳар” “Хавфсиз шаҳар”, “Хавфсиз ҳудуд” каби кенг қамровли дастурлари қаторига “Ҳар бир оила тадбиркор”, “Ёшлар келажакимиз” каби жамғармаларнинг ташкил этилиши ва амалга оширилишида айнан ана шундай ташаббускор, ҳар бир масалага янгича ёндашадиган халқимизнинг барча қатламлари фаол иштирок этаётгани, ҳеч шубҳасиз, барчамизни мамнун қилади.

Шу ўринда Биринчи Президентимиз Ислам Каримовнинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” китобида келтириб ўтилган мисолларни санаб ўтишни жоиз деб билдик. Яъни, “Агар биз дунё тарихига назар ташлайдиган бўлсак, бошқа халқлар ҳам озодлик ва мустақилликни

қўлга киритиш, миллий тикланиш, ўз давлатчилигини, ҳавас қилса арзийдиган фуқаролик жамиятини мустаҳкамлаш жараёнида ана шундай фазилатларга таяниб ва суяниб, барча соҳаларда — бу иқтисодиёт ёки ижтимоий ҳаёт бўладими, маданият, таълим-тарбия ва илм-фан бўладими — ўзининг беқиёс ички қобилият ва салоҳиятини ишга солиш, уни рўёбга чиқариш ҳисобидан тараққиётга эришганини кўрамиз.”[2: 68] Бунда мисол сифатида Биринчи Президентимиз Ислам Каримов иккинчи жаҳон урушидан кейин ҳар томонлама оғир аҳволга тушиб қолган Япония ёки Жанубий Кореяни алоҳида кўрсатиб ўтадилар. Ушбу ҳудудлар мўл-кўл табиий хомашё манбалари, минерал ресурслар жуда кам мамлакатлар сирасига киради. Шундай бўлсада япон ва корейс халқи асрлар давомида шаклланиб, катта бунёдкор кучга айланган ўзига хос миллий маънавияти ҳисобидан ҳам ривожлангани бугунги кунда ҳеч кимга сир эмас. Шунинг учун «япон мўъжизаси» ёки «корейс мўъжизаси» ҳақида гап кетганда халқаро иқтисодиёт соҳалари мутахассислари биринчи галда «япон характери», «корейс табиати» деган ибораларни тилга олади

Кейинги беш йил мамлакатимизда янги ва замонавий инновацияларни ҳаётга татбиқ этилаётган давр бўлди. Буни кўз олдимизга келтириш учун Ҳаракатлар стратегияси ҳамда тараққиёт стратегияси доирасида амалга оширилаётган ишларни кўз олдимизга келтириш кифоя. Тарихда не-не синовларни бошидан ўтказган; сабр-қаноатда тенги йўқ халқимиз мамлакатимиз узра қулоч ёзиб бораётган ўзгаришлар палласида ўзининг том маънодаги характери ва табиатини

намоён этиб, барча соҳаларда мардонавор меҳнат қилмоқда. Ҳукуматимиз эса халқимиз хоҳиш-иродасидан келиб чиққан ҳолда ислоҳотлар олиб бормоқда.

Шу ўринда Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёев, “Бизнинг энг асосий ютуғимиз – кўпмиллатли халқимизнинг ҳар қандай қийинчилик ва синовларни енгишга қодирлиги, замонавий дунёқараши, сиёсий онги ва ижтимоий фаоллиги юксалиб бораётгани, атрофимиздаги воқеаларга бепарво бўлмасдан, аксинча, дахлдорлик туйғуси билан яшаётганидир”[1: 286] – дея таъкидлаб ўтади. Албатта, ушбу ислоҳотлар самарадорлигини таъминлаш доирасида халқимизнинг ҳукуматимиз томонидан илгари сурилаётган бунёдкорлик ғояси атрофида жипслашиб ҳаракат қилаётганини алоҳида таъкидлаб ўтмоғимиз лозим.

Хулоса ўрнида шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ўзбек халқининг менталитетида барча ижтимоий қатламлар учун умумий жиҳатлар, жамоа манфаатларини ҳимоя қилувчи кўплаб фазилатларнинг ривож топишини тақозо этиб келяпти. Халқимиз ички характеридаги бағрикенглик, ҳотамтойлик, меҳмондўстлик, тинчликсеварлик, ўзаро ҳамкорликка мойиллик, хурсандчилик ва ғам-андухли дамларда ўзаро ҳамфикрлилик, елкадошлик фазилатлари ана шу жамоавий якдилликни таъминлаш, тил ва дил, фикр бирлигини сақлаш эҳтиёжларидан туғилган ва сайқал топгандир.

Яна шуни айтиш керакки, халқимизнинг интеллектуал маънавий қиёфаси-менталитетига хос муҳим жиҳатларидан бири илм-фанни

ниҳоятда ҳурматлаш, таълим ҳамда касбга алоҳида эътибор қаратишини кузатиш мумкин. Мамлакатимиз узра амалга оширилаётган улкан ўзгаришларнинг замирида халқимизнинг ўзига хос ижобий жиҳатлари ётганлиги алоҳида аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. “Ўзбекистон”, Т.; 2022 йил, -Б. 290.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. “Маънавият”, Т.; 2008 йил.
3. Каримов И.А. ЮНЕСКО ижроия Кенгашининг 155-сессиясида сўзланган нутқи. Т.; 1998 йил 24 октябрь.
4. Иброхимов А. Бизким, ўзбеклар. “Шарқ” нашриёти, Тошкент, 2011 йил.
5. Зокирова М., Эгамбердиев А. Этномаданият. (Маърузалар матни) Андижон:, 2015 йил.